

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2022.17.20>

Гринько Д.Ю.

*аспірант кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності
Інституту права імені Князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом,
співробітник служби безпеки України
<https://orcid.org/0009-0006-2063-0028>*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАННЯ ТА НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ, ЯКІ ВЧИНЯЛИСЯ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми.

Формулюючи наукову концепцію з питань створення теоретичних основ кримінально-правової характеристики правопорушень, які вчинялися на окупованих територіях, необхідно визначити головні категорії, які будуть виступати предметом дослідження. В нашому випадку однією з таких головних категорій є кримінально-правове визначення правопорушень, пов'язаних з катуванням та незаконним позбавленням волі або викраденням людини, які вчинялися на окупованих територіях України.

Для досягнення цієї мети необхідно визначити напрями і завдання дослідження, віднайти узгоджене тлумачення цієї головної категорії науковцями та юристами-практиками, а також визначитися з поняттям кримінально-правової характеристики цих видів правопорушень.

Кримінальне правопорушення як конкретна дія (бездіяльність) суб'єкта, поведінка, вчинок особи чи групи осіб, заборонені кримінальним законом, є предметом дослідження кримінально-правової науки. Вагомий внесок у вивчення феномену правопорушення (кримінального правопорушення) й злочинності як соціального явища зробили науковці різних галузей гуманітарних, природничих і технічних наук. Такі дослідження містяться в працях вчених-кримінологів, криміналістів, фахівців з кримінальної психології та інших юридичних наук.

Аналіз публікацій. Питання кваліфікації правопорушень за різними критеріями та кваліфікації суспільно небезпечних діянь привертала увагу таких фахівців в галузі кримінального права як П.П. Андрушко, Я.М. Брайнін, М.В. Володько, А.А. Горницький, В.А. Клименко, М.Н. Ковальов, П.К. Кривошеїн, В.К. Матвійчук, П.С. Матишевський, В.М. Смітєнко, В.В. Сташис, С.А. Тарарухін, В.Я. Тацій. Соціально-політична сутність правопорушення досліджувалась в роботах В.В. Дурдинця, О.М. Литвака, М.І. Мельника, О.В. Микитчика, Г.О. Омельченка, О.В. Скрипнюка, О.С. Саїнчина, І.С. Сиводед, В.І. Шакуна та ін.

Певні аспекти військових правопорушень розглядалися в працях вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінології, кримінального права, криміналістики: В.І. Андрейцева, М.І. Веревичевої, О.В. Виноградової, С.Б. Гавриша, В.О. Глушкова, А.П. Гетьмана, С.А. Голуб, В.К. Грищука, О.М. Джужі, О.О. Дудорова, С.О. Книженко, А.Г. Князева, М.Й. Коржанського, В.В. Костицького, З.Г. Корчевої, В.А. Ландіної, Б.М. Леонтьєва, Н.О. Лопашенко, В.К. Матвійчука, М.І. Мельника, І.І. Митрофанова, В.О. Навроцького, О.В. Одерій, В.Д. Пакутіна, Є.А. Плотнікова, Г.С. Поліщука, В.М. Присяжного, Б.Г. Розовського, Н.Л. Романова, О.В. Сасова, Т.Л. Сергєєва, О.В. Скворцової, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, В.П. Тихого, М.І. Хавронюка,

С.В. Хилюк, Д.Б. Чуракова, О.І. Чучаєва, Ю.С. Шемшученка, В.А. Широкова, А.М. Шульги [1–8].

Але, на сьогодні не сформовано єдиної думки щодо визначення алгоритму кримінально-правових дій при кваліфікації кримінальних правопорушень, прийнятих з 24 лютого 2022 року в рамках ст. 615 КПК України, що не сприяє однозначному розумінню цих термінів науковцями і практиками.

Оскільки Україною в національне кримінальне законодавство не імplementовано норми міжнародного гуманітарного права щодо не притягнення комбатантів до відповідальності за участь у воєнних діях, тому правоохоронні органи повинні кваліфікувати їх дії згідно вимог КК України, з використанням наступних рекомендацій.

Дії, пов'язані зі збройними нападами на територію України, являються посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України. Тому базовою кваліфікацією дій військовослужбовців РФ, учасників НЗФ та членів ДРГ є ч. 3 ст. 110 КК України (за кваліфікуючими ознаками вчинення за попередньою змовою групою осіб, що заподіяло тяжкі наслідки). При цьому, в залежності від вчинення окремими особами інших пов'язаних із збройною агресією дій, вони повинні кваліфікуватися наступним чином.

Притягнення до кримінальної відповідальності за катування та незаконного позбавлення волі або викрадення людини, які вчинялися на окупованих територіях України безумовно потребує встановлення причинного зв'язку між протиправними діями, яке вирішується в суді з урахуванням конкретних обставин справи. Тут визначальним є катування та незаконного позбавлення волі або викрадення людини, які вчинялися на окупованих територіях України в особливий період внаслідок попадання його у становище «полоненого» та вчинених попередніх дій до нього, таких як: позбавлення волі, мордування, катування, іншого нелюдського поводження тощо [2–3].

На нашу думку, катування та незаконного позбавлення волі або викрадення людини, які вчинялися на окупованих територіях України в полоні може бути вчинене шляхом як фізичної дії, так і бездіяльності.

Зокрема, смерть військовослужбовця може настати як від пострілу з вогнепальної зброї чи завдання удару холодною зброєю, удусення або отруєння, так і внаслідок створеної обстановки, нелюдських умов його утримання в неволі, коли в результаті страждань, психологічного впливу або підмови до самогубства, потерпілий самостійно використовує різноманітні знаряддя та речовини (зброю, мотузку, отруту, тощо) для позбавлення себе життя.

На ступінь вини і міру покарання може впливати також спосіб катування та незаконного позбавлення волі або викрадення людини, які вчинялися на окупованих територіях України, поєднане зі звалтуванням або сексуальним насильством, застосуванням тортур з високим ступенем больового синдрому тощо. При цьому не має значення, як швидко після вчинення злочинної дії настала смерть.

Обов'язковою ознакою закінченого складу катування та незаконного позбавлення волі або викрадення людини, які вчинялися на окупованих територіях України є настання злочинного наслідку, а саме тілесні ушкодження, смерті цивільних осіб або військовослужбовця, який потрапив в полон. Відсутність такого наслідку дає можливість притягнення до відповідальності за інший закінчений склад правопорушення – замах на вбивство. Водночас, в діях винного можуть виявлятися ознаки готування до вбивства.

Відомо, що українців били протягом транспортування та на допитах, під час яких запитували про «бандерівців» та інші подібні речі. Деяких катували електричним струмом. Деяких затриманих російська влада продовжує утримувати, щоб використати для обміну на своїх військовополонених. За наявною інформацією, російська влада спробує

притягти до відповідальності учасників АТО за дії проти інтересів РФ у формі: 1. Незаконне позбавлення волі цивільних осіб; 2. Жорстоке поводження у формі: а) катування(тортури) б) нелюдського поводження з людиною.

Загальна інформація щодо особливостей та розрізнення основних складів воєнних правопорушень (порушень законів і звичаїв війни) деталізована в досудового розслідування воєнних правопорушень. Воєнні правопорушення у більшості випадків вчиняються у поєднанні з низкою інших, зокрема таких, як захоплення заручників, використання цивільного населення як «живого щита», умисне вбивство цивільного населення або примусове переміщення та депортація.

Відомості, що містяться у відкритих джерелах інформації, можуть вказувати щонайменше на такі можливі серйозні порушення національного кримінального та міжнародного гуманітарного права:

- незаконне позбавлення волі або викрадення людини ст. 146 КК;
- незаконне позбавлення волі цивільних осіб (ст. 147 ЖК(IV));
- нелюдське поводження (ст. 147 ЖК(IV));
- катування ст. 127 КК; (тортури) (ст. 147 ЖК(IV));
- захоплення заручників ст. 147 КК; захоплення заручників (ст. 34 ЖК(IV), ст.75(2)(с) Протокол I);
- примусове переміщення та депортація (ст.ст. 49(2), 147(1) ЖК(IV)) [4, с.14].

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини ст. 146 КК.

Незаконним позбавлення волі є у всіх випадках, коли воно здійснюється не відповідно до Конституції, законів України, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Жодна людина не може бути позбавлена волі інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом, зокрема у таких випадках, як:

- а) законне ув'язнення людини після її засудження компетентним судом;

б) законний арешт або затримання людини для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом;

в) законний арешт або затримання людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним державним органом на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення або якщо обґрунтовано визнається за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи зникненню її після його вчинення;

г) затримання неповнолітньої людини на підставі законного розпорядження з метою виховного нагляду або законне затримання неповнолітньої людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним державним органом;

д) законний арешт або затримання людини, здійснені з метою запобігання її незаконному в'їзду до країни, або людини, стосовно якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції,

Суб'єкт правопорушення загальний. Якщо правопорушник військовий зс. РФ – суб'єкт спеціальний.

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується прямим умислом: особа усвідомлює, що за законом вона не має права позбавляти волі іншу особу, але бажає це зробити. Мотиви незаконного позбавлення волі можуть бути різні, крім суспільне корисних. Ставлення особи до тяжких наслідків незаконного позбавлення волі може бути умисним або необережним.

Катування.

Згідно зі ст. 75(2)(а)(а.2) Протоколу I заборонені й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії, незалежно від того, чиняться вони представниками цивільних чи воєнних органів, зокрема: катування всіх видів – фізичні чи психічні. Україна приєдналася до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання у 1998 році.

Відповідно до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди.

Якщо порівняти наведене визначення із визначенням катування, що закріплене у ст. 127 КК, то легко встановити, що в українському законодавстві цей термін розуміється значно ширше за рахунок розширення кола суб'єктів діяння. Так, за міжнародним правом такими суб'єктами можуть бути виключно офіційні особи, а за КК України – будь-які особи, що, виходячи з аналізу судової практики, більшою мірою відповідає об'єктивно існуючим суспільним відносинам. При цьому кримінальне законодавство України навіть не передбачає підвищення кримінальної відповідальності за катування у випадках його вчинення службовою особою, що є суттєвим недоліком, який з'явився курйозним чином [6, с. 34, 8, с. 57].

Висновки. На положеннях КК України ґрунтується точка зору, що для встановлення об'єктивної сторони катування достатньо встановити факт вчинення побоїв, мучення або інших насильницьких дій, що заподіюють сильний фізичний біль або фізичне чи моральне страждання. При цьому визначати чи був фізичний біль сильним пропонується з врахуванням характеру посягання, засобів фізичного впливу, способу вчинення правопорушення, локалізації ударів, їх інтенсивності,

ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, больового порогу потерпілого [7, с. 95].

З означеними міркуваннями можна погодитися лише частково. Так, видається, що ступінь тяжкості тілесних пошкоджень окремо взагалі не може служити для визначення об'єктивної сторони катування, оскільки у такому разі неможливо буде його відрізнити від правопорушень, передбачених ст.ст. 121, 122, 125 КК. Більш того, є точка зору, що зміст насильства, болісних дій і таких, що ображають особисту гідність потерпілого при, зокрема, перевищенні влади, цілком збігається з діями, передбаченими ч. 1 ст. 127 КК, і за цією ознакою неможливо відмежувати катування від насильницького перевищення влади [12, с. 39]. Така думка в принципі відповідає КК України, оскільки характер насильства при катуванні у законі описано недостатньо конкретно, проте викладені міркування не відповідають суті катування, що спричинює виняткові страждання потерпілому.

Згідно зі ст.127 КК катуванням є будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб.

Під мученням слід розуміти дії, що заподіяли потерпілому страждання шляхом тривалого позбавлення їжі, пиття, тепла, залишення його у шкідливих для здоров'я умовах та інші подібні дії. Інші насильницькі дії можуть мати вираження у мордуванні, тобто діях, пов'язаних із багаторазовим або тривалим спричиненням болю (щипання, шмагання, нанесення численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, застосування термічних факторів тощо), посяганні на статеву недоторканість, заподіянні тілесних ушкоджень тощо.

Анотація

Конституція України у ст. 3 зазначає, що найвищою соціальною цінністю є життя, здоров'я, недоторканність та безпека людини. Вказані обставини повною мірою корегуються зі статтею 27 Конституції України, яка встановлює заборону на позбавлення життя людини [5]. Запобігання злочинним посяганням на життя людини, мирне співіснування і безпеку, громадський порядок та встановлений державний устрій є основним завданням Кримінального кодексу України (ст. 1 КК) [126]. Саме в такий спосіб держава охороняє право на життя кожної людини.

Водночас, маючи на меті підвищити рівень захищеності окремих категорій осіб, діяльність яких спрямовано на захист життєво важливих інтересів суспільства і держави у сфері правоохоронної діяльності, КК встановлює більш сурову міру покарання за протиправні дії відносно них.

Події, які упродовж останніх дев'яти років відбуваються на Україні, які пов'язані з проведенням бойових дій у тимчасово окупованих територіях, свідчать про наявність нового типу суспільних відносин в умовах збройного конфлікту, а саме – повномасштабної війни. Метою цієї війни є захоплення державної влади, насильницька зміна конституційного ладу України, зміна меж території України та незаконне формування й існування державних утворень. Участь у цій війні, поряд з кадровими військовослужбовцями, беруть найманці, а також озброєні загони повстанців із місцевого населення, створені самопроголошені республіки ДНР та ЛНР.

Зранку 24 лютого 2022 року війська Російської Федерації розпочали повномасштабні бойові дії проти держави Україна. Президентом та Верховною Радою України прийнято необхідні для діяльності органів державної влади та її громадян законодавчі акти, зокрема Указ Президента України «Про загальну мобілізацію», Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію», Закону України «Про основи національного спротиву», Закону України «Про запровадження воєнного стану в Україні». України «Про правовий режим воєнного стану».

Одним із проявів цієї негативної тенденції в тимчасово захоплених терористичними угрупованнями та російськими військовими частинами міст України є значне зростання злочинності загалом та особливо тяжких правопорушень проти особистості, таких як умисний вбивства, грабежі, крадіжки, вимагання тощо.

Таким чином, кількість зареєстрованих правопорушень за період бойових дій за останні 9 років в Україні зросла майже втричі. Військовою прокуратурою зареєстровано кримінальне провадження, але огляд місця події не проводився, експертизи щодо потерпілих не проводились, а місцезнаходження понад 600 досі не встановлено. З лютого 2022 року різко зросло вчинення всіх категорій правопорушень. До деокупації території України частину правопорушень віднести на латентний рахунок. Понад 2300 осіб особового складу перебувають у полоні бойовиків, військових Російської Федерації, про їхній стан правоохоронним органам України невідомо [1, с. 18].

Комплексного дослідження внутрішніх процесів, що визначають розвиток основ побудови конкретних методик розслідування правопорушень, у вітчизняній кримінології проводилося не на достатньому рівні. Оскільки цей процес має природний характер, виникла об'єктивна потреба у розробці методів вирішення завдань, типових для всіх випадків розслідування.

Ключові слова: правопорушення які вчинені на окупованих територіях, кримінально-правова характеристика, кримінальне провадження, досудове розслідування.

Hrynko D.Yu. Criminal and legal characteristics of torture and unlawful deprivation of liberty or abduction of a person committed in the occupied territories of Ukraine

Summary

The article is devoted to the analysis of scientific approaches to determining the essence of the criminal-legal and forensic characteristics of offenses committed in the occupied territories of Ukraine. Attention is paid to the need to separate the crime from such scientific concepts as “criminal-legal characteristics of a certain type of criminal offense”, “criminal-legal characteristics of groups” and “forensic characteristics”. The problem of forming a criminal-legal characteristic as a system of generalized data on the types of signs of criminal offenses, taking into account the connections between the elements, is considered. Significant practical characteristics in the organization of the investigation of offenses committed in the occupied territories of Ukraine, in the constructed methodological recommendations for the pre-trial investigation of this group of criminal offences, are emphasized.

On the morning of February 24, 2022, the troops of the Russian Federation began full-scale military operations against the state of Ukraine. The President and the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the necessary legislative acts for the activities of state authorities and its citizens, in particular the Decree of the President of Ukraine “On General Mobilization”, the Law of Ukraine “On Approving the Decree of the President of Ukraine “On the Introduction of Martial Law in Ukraine”, the Law of Ukraine “On approval of the Decree of the President of Ukraine “On general mobilization”, the Law of Ukraine “On the foundations of national resistance”, the Law of Ukraine “On the legal regime of martial law”.

One of the manifestations of this negative trend in the parts of Ukrainian cities temporarily captured by terrorist groups and the Russian military is a significant increase in crime in general, and an increase, in particular, in especially serious crimes against a person, such as intentional murders, robberies, thefts, extortion, etc.

Thus, the number of registered murders during the period of hostilities in the last 8 years in Ukraine has almost tripled. Criminal proceedings were registered by the military prosecutor’s office, but no inspection of the scene was carried out, no expert research was conducted on the victims, and the whereabouts of more than 600 have not been established so far. Since February 2022, the commission of all categories of offenses has increased sharply. Before the de-occupation of the territory of Ukraine, part of the offenses should be attributed to the latent account. More than 2,300 personnel are in captivity of militants, the military of the Russian Federation, and their condition is unknown to the law enforcement agencies of Ukraine.

A comprehensive study of the internal processes that determine the development of the foundations for the construction of specific methods of investigation of offenses in domestic criminology was not conducted. Since this process has a natural nature, there was an objective need to develop methods for solving tasks typical for all cases of investigation.

Based on the complex of perception and fixation, in his opinion, the discovered information should be perceived by the subject of the search, namely: a) its potential or actual involvement in the cognitive event is clarified; b) its nature and source of acquisition are clarified (people as carriers of ideal and material traces, objects, documents, traces); c) its form of presentation is defined (verbal, alphanumeric, digital, graphic, magnetic recording, video recording, etc.); d) decoded in necessary cases, that is, its content and meaning are clarified, translation from one sign system to another, using special knowledge and technical means.

We share the author’s point of view and would like to add that the obtained information must be recorded for further storage, analysis and use. In investigative activities, recording of information is

carried out with the help of procedural means in a mandatory manner and with the help of technical means at the discretion of the investigator. Therefore, the recording of information includes the actions of the relevant subject of the investigation, aimed at the procedural, technical-forensic or operational consolidation and certification of the obtained information (in some cases together with its carrier) in the manner established by law and by-laws, for the purpose of further research, preservation and using.

Key words: methods of investigation, military operations, full-scale war, temporarily occupied territories of Ukraine, specific and interspecies methods of investigation of offenses.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Нью-Йорк, 9 грудня 1948 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155
2. Герасименко М.М. Особливості розслідування геноциду. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. 399 с.
3. Важна К.А. Проблеми реалізації відповідальності держави за геноцид в сучасному міжнародному праві. *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 квітня 2017 р.). Ч. 1. Київ : КНУКіМ, 2017. С. 365–376.
4. Кримінальний кодекс України: Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14> (дата звернення 30.10.2022).
5. Про звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, світових лідерів та всіх членів міжнародного співтовариства щодо вшанування жертв геноциду кримськотатарського народу та засудження порушень Російською Федерацією прав і свобод кримськотатарського народу : постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 22. Ст. 471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1348-19>
6. Європейський суд з прав людини. Справа «Каверзін проти України». (Заява N 23893/03). Рішення. Страсбург, 15 травня 2012 року URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/Soo00420?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl03
7. Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text>
8. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>